

EL MERCADAL
D'AGRAMUNT: DEL
PROJECTE TEÒRIC
A L'EXECUCIÓ
PRÀCTICA

*Per Josep Mora i Castellà
amb la col·laboració de Lluís Pons i Serra*

11

INTRODUCCIÓ

Aquest treball¹ és la continuació de l'estudi que sobre la plaça Mercadal d'Agramunt es va iniciar a URTX-6.² A partir de conèixer la documentació dels contractes de compra-venda de les parcel·les, s'ha volgut aprofundir sobre aquesta important actuació urbanística.

En el primer treball es feia una anàlisi comparativa amb les altres places porxadades catalanes del S. XIX, se'n comentava el disseny urbà i s'estudiava la tipologia de l'habitatge. Ara ens centrarem més en dos aspectes: primer, en el projecte executiu, és a dir el pas de la teoria –amb els plànols i els contractes–, a la posada en pràctica. i segon, en les causes i repercussions que va tenir per a Agramunt i el veïnat.

EL PROJECTE

L'autor del projecte és Silvestre Pérez (Saragossa, 1767-Madrid, 1825), secretari de l'acadèmia de San Fernando de Madrid. Per ara no es coneix cap més obra realitzada de Pérez a Catalunya,³ i ens fa recordar altres actuacions puntuals en diversos indrets de Catalunya d'arquitectes prestigiosos lligats a la corona, com Ventura Rodríguez (Madrid 1717-1785) que va construir el Col·legi de Cirurgia de Barcelona i l'Hospici d'Olot, o Juan de Villanueva (Madrid, 1731-1811) autor de l'altar de l'església de Sant Carles de la Ràpita.

És a dir, el mercadal formaria part d'aquesta sèrie de projectes realitzats per arquitectes fincats a Madrid, propers a la corona, fet que ens fa pensar que el projecte sigui àulic, ja que Agramunt no tenia cap senyor en aquella època i depenia directament del rei.

La documentació gràfica que es va publicar i comentar en l'anterior treball és de l'any 1804 i consta d'un plànol parcel·lari de l'eixample i el disseny d'un casa en alçat i planta del diferents pisos.

La documentació escrita, que és l'escriptura davant notari, ens dóna nova informació. Les 27 escriptures trobades, fetes entre 1804 i 1807, les hem seleccionades en cinc tipus, gràcies a la labor pacient de Lluís Pons, bon coneixedor d'Agramunt, que mostren els diferents creixements que es donaven a part del Mercadal. Per comprendre millor el treball s'afegeix un apèndix dels textos més representatius.

Al Mercadal hi corresponen deu propietaris amb vint patis distribuïts entre diferents propietaris. Qui en comprà més fou Viladot, amb cinc, i és l'únic indret on un propietari compra més d'un pati. A l'indret de la banda oposada al Mercadal, del carrer de la Portalada i de la plaça Germana Montserrat Pons, hi ha quatre parcel·les. A l'extrem de l'actual plaça de l'Amball, fins al carrer del Firal, quatre patis. En el carrer del Firal pujant a l'esquerra, entre l'Avda. Jolonch i el carrer Vilavella, un solar. Els estudis vells es van repartir en tres patis iguals.

L'escriptura té una primera part escrita en català on un regidor i membre de la Junta, al començament Bartomeu Anyés i posteriorment Josep Pons i Badia, regidors en ordre quart, dóna compliment a la reial resolució del Suprem Consell de Castella de la venda dels terrenys comunals per engrandir el poble fora muralla

La segona part és el reial decret redactat en castellà. És una còpia del "Consejo", on consta la descripció del projecte, els autors, la taxa dels terrenys i l'apoderat de la vila, D. Felipe Ortega Gijón, i signat per D. Blas de Aranza de corregiment de Cervera.

La tercera part és redactada en català. Se cita el comprador, professió i localitat, després se situa la parcel·la que ha guanyat per subhasta, citant els veïns en les quatre direccions, i després la taba, que són el plec de condicions i normes per a poder-hi construir. Aquest apartat varia en funció de la situació de la

parcel·la:

a) Si forma part del Mercadal, hi ha de sis a vuit apartats per concretar la tipologia d'edificació.

b) Si la parcel·la no forma part de la plaça, la normativa només defineix en dos apartats els elements bàsics.

c) amb els diners d'aquestes vendes, l'ajuntament volia construir la casa dels estudis, la carnisseria i la presó. Coneixem el contracte: és amb el mestre de cases Anton Brunet, per la casa dels estudis. S'acaba amb la conformitat del notari i secretari, Josep Anton Astor i Sevina.

L'última part és gairebé idèntica en totes les escriptures; és de qüestió legal, amb el preu de venda, els testimonis i la data, que acostuma a ser després de passat mig any de la data de l'adjudicació.

El següent llistat resumeix els propietaris, amb la informació que donen aquestes actes contractuals. La comparació entre aquesta data i l'actualitat servirà a donar-nos de temes interessants, com per exemple, de la mobilitat de propietaris, fet que fa pensar que foren unes compres de patis més per inversió que per residència pròpia.

El control exhaustiu de l'obra és comparable a actuacions d'arquitectes neoclàssics, com Olaguibel (1752-1818) a Vitòria, amb el projecte de la plaça Nova o la de "Los Arquillos", i que, per proximitat, devia conèixer Pérez, que era arquitecte de Sant Sebastià.⁴ En 1783 havia elaborat un projecte sobre la plaça i la casa consistorial de Vitòria, on va elaborar un conveni entre la ciutat i un particular, amb 23 punts per concretar l'obra, de manera semblant a Agramunt.

GRÀFIC DE LES ESCRITURES DELS PATIS DEL MERCADAL 1804 A.H.C.B.

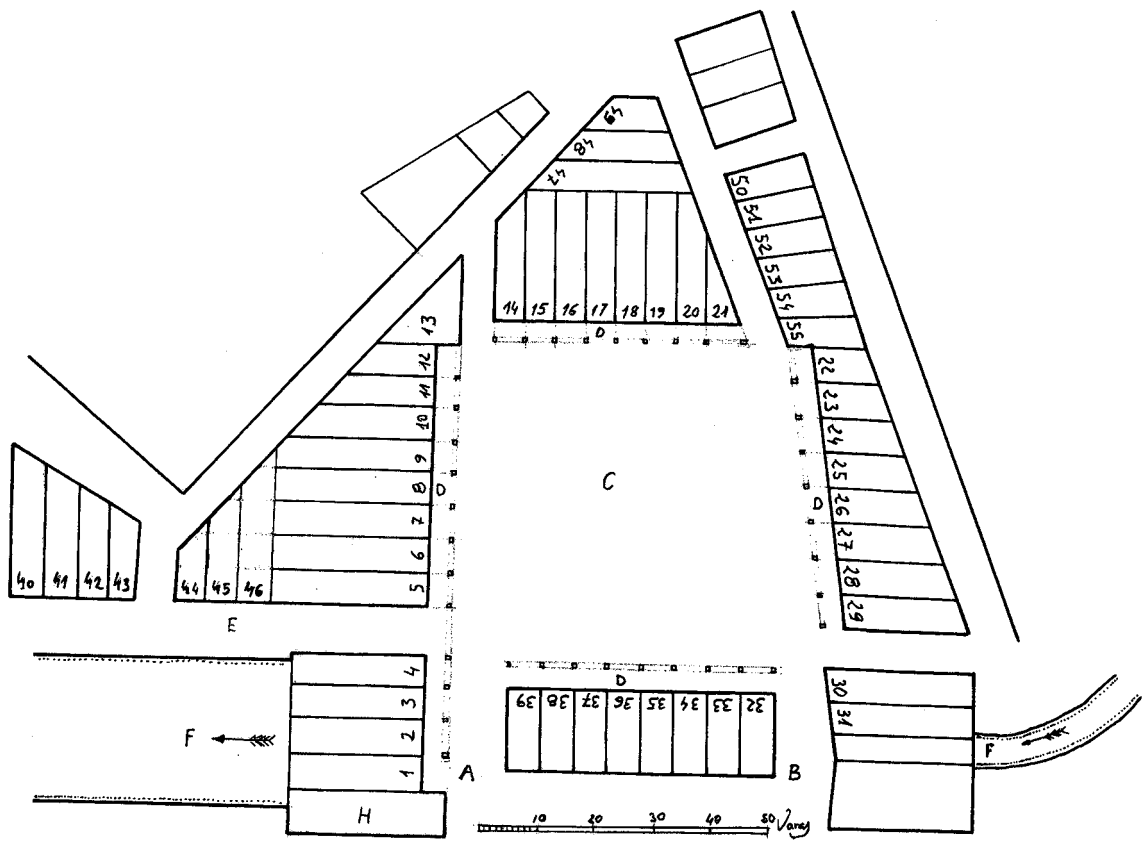
REGISTRE	PROPIETARI	QUANTIA	ANY	PATI	MESURA	TESTIMONIS
219	RIPOLL, Martí, pagès	110	1804	40	48x62	GELABERT, BERTRAN J.
220	FA, Antoni, pagès	127	1804		32x188	GELABERT, BERTRAN J.
221-2	SERRAT, Ignasi, pagès	140	1804			SERRA P., GELABERT
223	FERRER, Francesc, pagès	95	1804	1	60x*	GELABERT, BERTRAN
224	BERTRAN, Josep, pagès	40	1804	2	48x*	GELABERT, FERRER F.
	Escola		1804			
6	MIRALLES, Francesc, pagès	40	1804	3	48x*	GELABERT
7	GILI FERRER, Isabel vidua	160	1804		13x34	SOLA A. VILAPLANA A.
8	ROS, Antoni, pagès	95	1804	42	38x84	GELABERT LLUELLES
9	MONELL, Josep, pagès	250	1804	E.V.	27x*	GELABERT LLUELLES
10	LLUELLES, Miquel, pagès	250	1804	E.V.	27x *	GELABERT MONELL
11	ESPINET, Josep, pagès	250	1804	E.V.	27x*	GELABERT LLUELLES
12	ANYÉS I PIJOAN, Anton, pagès	95	1804	4	48x66	GELABERT ARMENGOL
13	TRULLOLS, Gaspar, pagès	90	1804		62x*	GELABERT BRUNET
14	MASSES I AÑÉS, Anton, pagès	95	1804	48	74x115	GELABERT BRUNET
15	VILADOT, Josep, pagès del Mas Vell, Oliola	445	1804	17	24X124	ASTOR R
			19		24X124	
			47		24x100.	
16	MALLOL Anton, calderer	110	1805		60x96	GELABERT, QUINTANA
17	ROMÀ Josep, prevere	320	1805	8	24x164	SOLÉ A., QUINTANA
				9	24x140	
18	GASSET Marià, Baronia Montmagastre	300	1805	30	68x108	GELABERT, GILI
				31		
19	CENDRÓS Francesc, pagès i negociant	362	1805	5	26x135	POC, TORNÉ
				6	24x130	

20	MORA, Joan, jove pagès de Mafet	130	1806	46	24x80	ASTOR, GELABERT
21	ANYÉS, Bartomeu, pagès	212	1806	7	26x136	GELABERT, GRALL
22	BALCELLS, Anton, mestre de cases	65	1807	50	24x84	MANONELLES, GRALL
23	OLIVA,, Anton, mestre de cases	86	1807	43	48x62	GELABERT, GRALL
24	ARMENGOL, Joan, espardenyer	110	1807	41	54x112	GARRIGA, BRUNET
25	ARMENGOL, Joan, espardenyer	180	1807	38	24x88	GELABERT, BRUNET
26	RIBALTA, Joan, mestre de cases de castellnou	75	1807	39	24x92	GELABERT, UTGÉS
27	PONS Martí, pagès	115	1807	51	24x80	ASTOR, MADOLELL
				*		

Si no s'especifica, el propietari és d'Agramunt

*mesura irregular

E.V. carrer Estudis Vells

"Plano que manifiesta el proyecto de extensión y la plaza Mercadal en la villa de Agramunt formado el 20 de septiembre de 1804, del qual la distribución de terreno para la construcción de casa manifiesta el color amarillo y encarnado manifiesta edificios del presente ya construidos."

Font: Ajuntament d'Agramunt. Calcat de l'original per J. Mora.

- A. Portal del Bestia
- B. Carrer dels Dolors
- C. Mercadal
- D. Cobertes del Mercadal
- E. Carrer del Molí
- F. Sèquia Balcon el Molino
- G. Carrer Pujada Sant Francesc
- H. Lloc per la Carnisseria

EL PROJECTE DEL MERCADAL COM UNA ACTUACIÓ D'UNA IDEA GLOBAL SUPERIOR

La coincidència d'aquesta actuació amb altres obres urbanes ens fa suposar que hi havia un programa clar de creixement i modernització de la vila. Els dirigents estaven influenciats per les noves idees il·lustrades i dels filàntrops, que volien fer progressar la societat.

1. Les obres a la població

L'enderroc de la muralla, la reforma de l'edifici de l'ajuntament, l'ampliació del cementiri amb llinda de 1775, la construcció de la casa d'estudis amb data de 1805, avui cal Galzeran, la carnisseria i la garjola. Es tapa part de la sèquia del molí que seguia la vora exterior de la muralla fins a la bassa del molí.⁵ La realització de l'eixample de la plaça del Mercadal, la construcció d'una font d'estil barroc en el pou possiblement existent, l'església del Dolors amb una portada d'estil barroc moderat, són obres que milloren els aspectes bàsics de la població: l'higienisme, l'educació, l'ordre, l'augment de la població, com a conseqüència del comerç, de la indústria.

Si a nivell intern s'apunten aquests fets, a nivell del veïnat hi ha uns aspectes que poden influenciar. El 1763 comencen les activitats de la Real Academia de Agricultura a Lleida. La millora de les comunicacions amb l'acabament de la carretera de Barcelona cap a Lleida en 1776, que passa per Tàrraga, la carretera de la Pobra de Segur, Artesa de Segre, cap a Lleida el 1792; el projecte del Canal d'Urgell cada dia era més proper amb el projecte del prestigiós mestre major de Barcelona Joan Soler i Faneca⁶ per a prevenir les sequeres com la que va patir l'Urgell en l'època 1748-54⁷, i es funda en 1778 l'agrupació filantròpica anomenada "Sociedad Económica de amigos del país de Tàrraga", designada posteriorment "Amigos del país de Urgel".

Ara bé, la falta de documentació en l'Ajuntament d'Agramunt del S. XIX fa que per ara no s'hagi pogut determinar que formava part de l'ajuntament i com es va anar portant la fase constructiva. L'única informació sobre la composició de l'Ajuntament d'Agramunt ens l'ha facilitat Dolors Montagut de l'A.H.C. de Cervera, on consten unes instàncies adreçades al corregiment en unes dates poc representatives, ja que s'estava en plena guerra del Francès. En 1809 hi havia Mariano Coma com a alcalde mayor, Ramon Farrer –degà, que tenia les funcions com les de l'alcalde actual–, i els regidors Antonio Anyés, Francisco Brunet, Juan Armengol i Josep Ros; després consten Ramon Cluet –SPG– i Pere Solé, diputat. El 1810 hi ha canvis en els regidors: són Geroni Balaguer, Francisco Brunet, Pere Solé –diputat– i Ramon Cluet, SPG.

A més, tampoc es coneixen els personatges que podrien ser el filàntrops d'Agramunt, generalment amb poder econòmic i patrimonial. La família Siscar, o Pere de Gomar, o la família Jové podrien ben bé estar darrera aquests intervencions urbanes.

Pere de Gomar ve fer realitzat l'obra escultòrica de la desapareguda font del Pou el 1764. La monumentalitat combinava amb el funcionalisme amb l'objectiu guanyar i dignificar més espais públics. També va fer empedrar la plaça de l'Església, l'espai públic més important i noble d'Agramunt. Per circumstàncies que es desconeixen, "Don Pere", com era anomenat, va marxar de la població. La població li va dedicar un carrer al seu record.

El cognom Siscar formava part d'una dinastia dels segles XVIII i XIX, que per les extenses propietats que posseïen, al voltant d'Agramunt, feia que tinguessin vinculacions importants. Tenien casa a Barcelona, cosa que ens fa pensar en importants connexions d'empresaris del moment. El seu fill Ramon de Siscar i de Montoliu (1830-1889) fou membre de la Real Acadèmia de Buenas Letras de Barcelona i va realitzar estudis sobre l'Agramunt medieval.

A la família Viladot, de moltes generacions de farmacèutics, destaca Antoni Viladot i Sanuy (1815-1878) que va promoure diverses iniciatives socials.

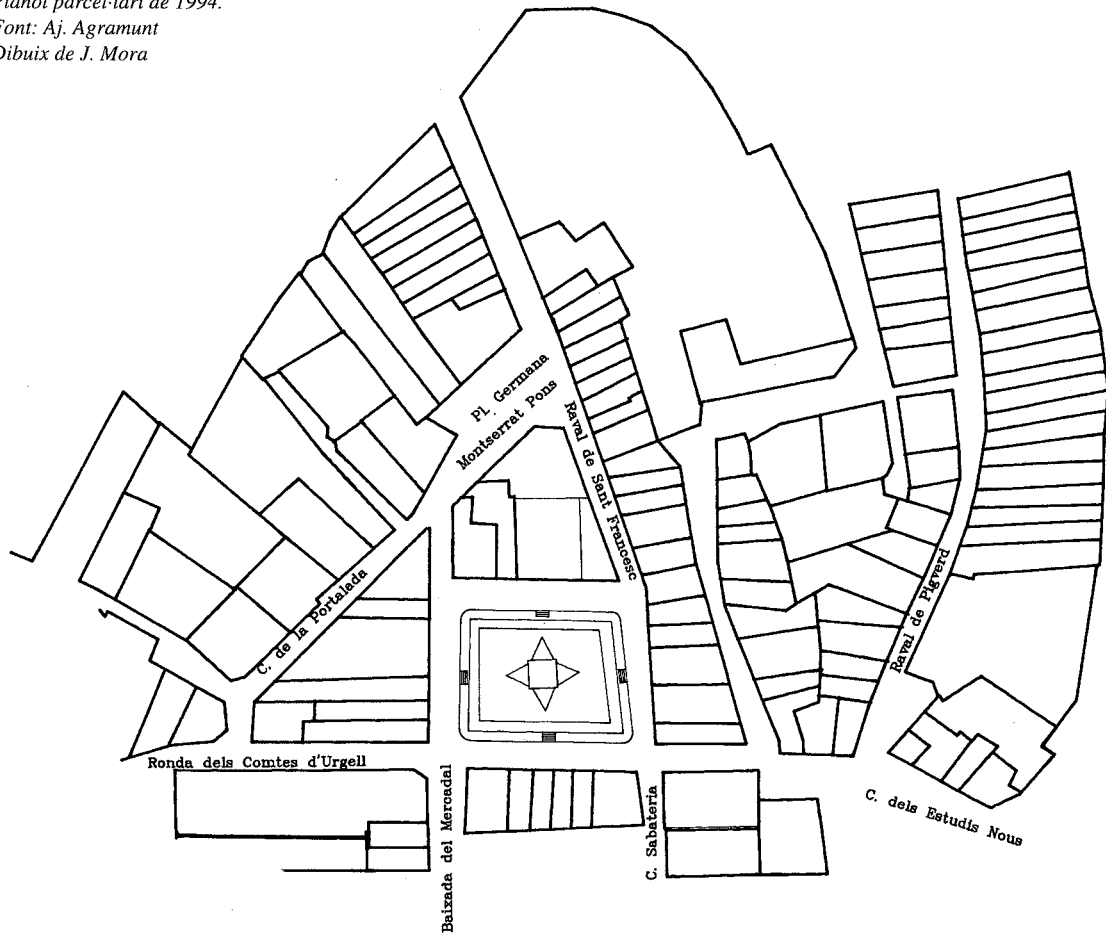
La família Jové era una família important de notaris. La seva casa és avui cal Burrià.

2. Les obres i projectes al veïnat.

Trobem la Societat d'AAmics del País, formada el 1778, amb seu a Tàrraga, i una de les primeres de l'Estat espanyol. Tenia uns 101 socis, 55 targarins i 14 del veïnat, on destaca Antoni Quer y Vilaró, alcalde major d'Agramunt, funcionari del corregiment,⁸ i que segurament vivia a Cervera.

Les comissions que tenia la societat mostren els punts que volien millorar: comerç, indústria popular

Plànol parcel·lari de 1994.
 Font: Aj. Agramunt
 Dibuix de J. Mora

en el camp, reforma de l'escola, educació, hospitalitat, policia i indústria popular en les arts. Amb tot els temes econòmics tenien una prioritat i anaven cap a tres direccions: la falta de reg, les dificultats del transport i la inexistència d'indústria.

El mitjà millor per a la indústria era el canal. I en la memòria d'utilitats més notables es llegeix: "Por medio del Canal será inmensa la cantidad de trigos, cáñamos y demás frutos que producirá el Urgel, se cubrirá el suelo de árboles, se fomentará extraordinariamente la cria de ganado, especialmente el vacuno, se establecerá una comunicación fácil y directa entre la parte interior y la marítima de la provincia, entre ésta y Aragón, vivificará en todas las industrias, se aumentará los consumos, y la población tomará el incremento que se necesita para reparar la enorme pérdida que ha sufrido en la última guerra. Reflexionese bien estas ventajas[...] y véase que si será paradoja el que las utilidades que ha de producir el Canal en sólo dos años seran iguales a su coste. En vista pués de tamaño beneficio nada debe amedrarnos, y es preciso discurrir los medios para empezar y concluir esta gran obra para el progreso de la agricultura, de la industria y del comercio"⁹

Amb el canal es pretenien dues millores a la vegada: l'augment de la productivitat del sòl, sobretot en els anys de sequera, i el transport de les mercaderies per transport fluvial. Les conseqüències de potenciar el comerç interior quedaven molt clares des del segle anterior, quan deien: "la riquesa que tindria lo dit camp de l'urgell amb el nou rec, se comunicaria i en participaria no solament les ciutats, viles i llocs circumveins al dit camp, si no la ciutat de Barcelona i tot el principat de Catalunya per raó del comerç, i així el present principat restaria riquíssim, i com a conseqüència remediaria tants lladres com avui hi ha [...] per la pobresa gran que hi ha, reduint-se les terres a Cultura». El text acabava amb la demanda: "el síndic de les dites Universitats del Camp de l'Urgell i Ribera del Sió suplica humilment als molts il·lustres consellers i savi Consell de Cent de Barcelona[...].

«Pere Ripoll d'Anglesola, Síndic de la congregació del dit Camp de l'Urgell i ribera de Sió.»

«Pere Llorenes Rabaça, Notari de Tàrraga, 27 de juliol de 1614»¹⁰.

El projecte de Soler i Faneca fa que la vila d'Agramunt sigui un indret important en el primer tram, ja que el canal principal passava pel seu terme, venia de Montclar i havia de passar per les Puellas, Maravella, Coscó, Castellblanc, Renant, Mas d'en Trilla, Sant Armengol i Santa Magdalena de les Pallargues, Montroig, Riudovelles, la Figuerosa, el Talladell, Sant Martí de Maldà, Arbeca i cap a Lleida.¹¹

Un exemple de com deuria influir a la vila, l'enginyer que dirigia l'obra del tunel de Monclar residia a Agramunt. Aquest enginyer de camins, Domingo Cardenal Gandassegui i la seva esposa, Carmen Fernández, són enterrats a Agramunt. A més, si pensem en en volum que suposava la mà d'obra: 477 paletes, 468 peons i 977 presidiaris, ens podem imaginar la influència en els pobles propers on treballaven.¹²

L'EXECUCIÓ DE L'OBRA

1. El mercadal eln 1850

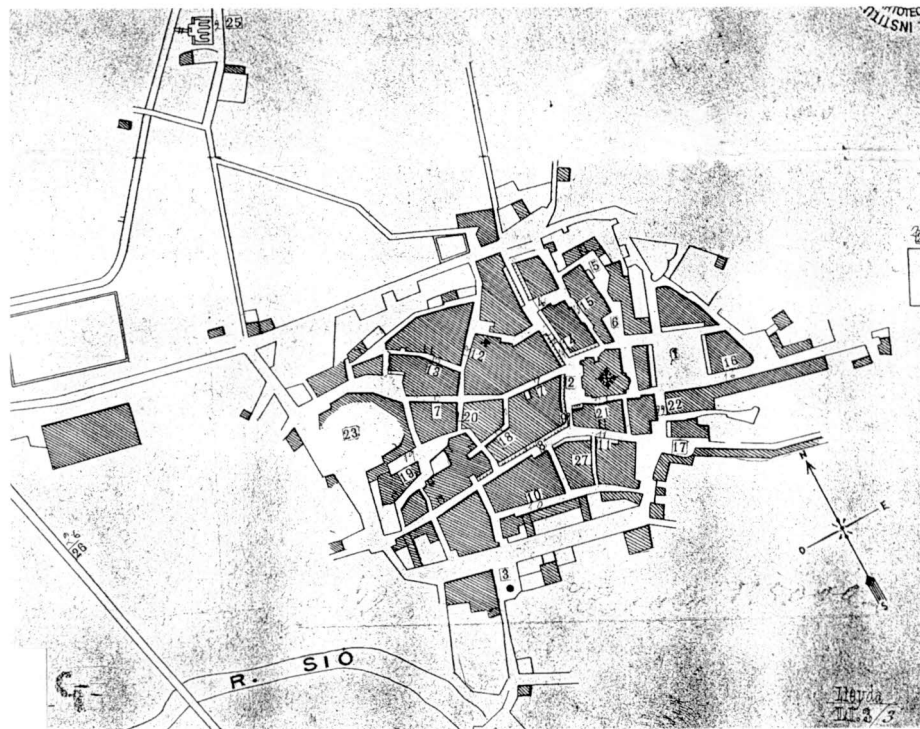
El projecte va quedar aturat per fets polítics i socials del país, La guerra del francès 1808-14 provoca un tall dins d'aquesta activitat de creixement i modernització cap al segle XIX. El cadastre de 1850 ens ajuda a comprovar com es va passar de l'empenta del començament del S. XIX a un creixement inferior al previst.

L'experiència de la plantació de la vinya i la comercialització de la part excedent va animar a voler provar amb altres tipus de conreu, però no va poder ser així, i els estudis que s'havien fet sobre agricultura van ser com paper mullat.

Aquesta paralització i la poca informació d'aquesta època que es coneix d'Agramunt, fins la informació del cadastre de 1850 que Lluís Pons va estudiar sobre Agramunt¹³, fa que hàgim de fer una sèrie d'hipòtesis.

Segons el cadastre s'havia construït poc, el costat nord la plaça tenia cinc habitatges –tres ocupaven dues arcades–, a ponent dues cases, a llevant cal mas Vell i al migdia no s'hi havia edificat.

Aquesta lenta represa pot tenir diferents raons. La primera era la inestabilitat política i el poc suport a l'agricultura. En la segona hi va poder influir quan el canal principal es desestimà, en baixar el nivell de cota del canal de 400 m. als 300 m. d'altitud. A més la Societat d'Amics de l'Urgell s'extingeix el 1790 i es perden els contactes amb els personatges de poder de Madrid, de Barcelona i d'altres indrets. La indústria

Plànol d'Agramunt al voltant de 1.900.

Els punts de creixement es donen a:

- Zona 16, 17, 22, amb el Mercadal, Raval de S. Francesc, Raval de Puigvert i C. Estudis Nous.
- Zona 3. El Pou.
- Zona 23. C. del Firal.

Font: Carreras Candi.

va cap a altres comarques i abunda una economia autosuficient, a part de la vinya.

El creixement d'Agramunt era vegetatiu. La població busca altres indrets de creixement lligat a l'oferta i la demanda, com es pot apreciar en el plànol d'Agramunt. Al Mercadal de les dinou parcel·les que es van comprar a principis de segle, se n'havien construït vuit –algunes amb fusió de més d'una parcel·la, i si ens fixem en els propietaris de 1850, ens adonem que només n'hi ha un – en Viladot, que manté el cognom. Aquest fet ens fa pensar que l'actuació es va convertir en inversió més que en creixement per als cabalers, nouvinguts o que volien canviar de casa. Si observem el plànol de principis del segle XIX de Carreras Candi, ens podem adonar que és molt semblant a la situació de 1850.

L'expansió agramuntina es dona en diferents indrets, a part del Mercadal. Possiblement per qüestió econòmica, ja que era la zona més valorada i més cara, des de les parcel·les als impostos. Al raval de Puigverd hi consten quinze cases, el raval de San Francesc tenia deu cases, a la plaça del Pou n'hi havia quatre, al carrer del Firal i al carrer Estudis Vells hi havia almenys les parcel·les que consten el 1804.

Sorpren el fet de tants canvis de propietaris en un període relativament curt. Lluís Pons també remarca més en general aquesta forma mobilitat a Agramunt quan parla de les nissagues agramuntines, ja que en un indret rural no es habitual tant dinamisme de famílies.

Aquesta lentitud en la construcció del mercadal contrasta amb la norma que obligava a construir al propietari abans del sis anys. El Mercadal no s'acaba fins a final de segle. Hi ha abundants llindes que ho mostren i el resultat és considerat per diferents estudiosos com a modèlic, i ben segur que hi va contribuir la idea que s'estava fent una obra de futur, de prestigi per a la població, i la primera d'aquesta envergadura per engrandir una vila a Catalunya.

2. L'actualitat

Si comparem el dos parcel·lars, el de 1804 i el de 1994, ens adonem que hi hagut una sèrie de canvis respecte la proposta inicial. De la divisió regular original, on l'amplada era de 4,5 m. d'ample, on la uniformitat era a la planta i a les façanes, es va passar a una jerarquia en adquirir més d'un solar. El cas més gran es amb cal mas Vell, que agafa 7,5 parcel·les originals. Algunes altres, com la casa veïna fan intercanvis per aconseguir que la parcel·la tingui davant i darrere. La façana davantera, com la part noble, i la del darrere l'entrada més de treball.

Un projecte que va ajudar a valorar la plaça com una entitat autònoma, amb caràcter propi per definir el seu espai, fou l'aixecament de nivell, separant el transit rodat de vianants, d'estar, de jugar, de tertúlia, etc. La proposta es fa als voltants de 1920 i juntament amb el projecte de Ramon Roqué de la font central, s'acaba d'arrodonir un espai on amb la modulació del porxo s'aconsegueix una bella unitat de creixement de conjunt.

Pel parcel·lari i per les entrades d'algunes de les cases, algunes plantes ha variat la distribució original. Una altra fase d'aquest treball seria com s'han adequat i com aquesta modulació ha permès aquesta mobilitat dins la uniformitat de les façanes.

Relació de propietaris al voltant del Mercadal

PARCEL·LA	PROPIETARIS 1804	1850	1994
1	FERRER, Francesc, pagès		
2	BERTRAN, Josep, pagès		
3	MIRALLES, Francesc, pagès		
4	ANYÉS I PIJOAN, Anton, pagès		
5	CENDRÓS, Francesc, pagès i negociant	VILALTA Josep	VILALTA, Mas Nou
6	CENDRÓS, Francesc, pagès i negociant	VILALTA Josep	INGLÉS
7	ANYÉS, Bartomeu, pagès	FOLGUERA, Josep	CARRERA, Feliciano
8	ROMA, Josep, prevere	SOLÉ, Jaume	GINESTÀ cal Falser
9	ROMA, Josep, prevere	SOLÉ, Jaume	GINESTÀ cal Falser
10	MORA, Joan, pagès de Mafet	GOU, Josep	GINESTÀ cal Falser
11			GINESTÀ cal Falser
12		GAÑET, Domingo	ROS, Vda.

13		GAÑET, Domingo	ROS, Vda.
14			BARRERÀ Mils
15			BARRERÀ Mils
16			Martí de la Serra
17			Mas Vell
18	VILADOT, Josep, pagès del Mas Vell Oliola	VILADOT, Joan	Mas Vell
19	VILADOT, Josep, pagès del Mas Vell Oliola	VILADOT, Joan	Mas Vell
20			Mas Vell
21			Mas Vell
22			s.i.
23			Penella
24			Parcerisa
25			ROS Domingo cal Carreter
26			ROS Domingo cal Carreter
27	VILADOT, Josep, pagès del Mas Vell Oliola	VILADOT Joan	Mas Vell
29			Bergués
30	GASSET, Mariano, Baronia Montmagastre	Vda. MARTÍ, Jaume	cal París
31	GASSET, Mariano, Baronia Montmagastre	Vda. MARTÍ, Jaume	
32			FEIXA "El siglo"
33			FEIXA "El siglo"
34			MORA
35			PENELLA Carlets
36			COTS
37		ROMEU, Pau	PADULÉS cal Sabater
38	ARMENGOL, Joan, espardenyer	BRAGAT, Ignasi	MARTORELL cal Pansa
39	ARMENGOL, Joan, espardenyer	BRAGAT, Ignasi	MARTORELL cal Pansa
40	RIPOLL, Martí, pagès		
41	ARMENGOL,, Joan, espardenyer		
42	ROS, Antoni, pagès		
43	OLIVA, Anton, mestre de cases		
46	CENDRÓS, Francesc, pagès i negociant		
47			Mas Vell
48	MASSES I AÑÉS, Anton, pagès		Mas Vell
49			Mas Vell
50	BALCELLS, Anton, mestre de cases		
51	RIBALTA, Joan, mestre de cases	Castellnou	
Est. Vells	ESPINET, Josep, pagès		
Est. Vells	LLUELLES, Miquel, pagès		
Est. Vells	MONELL, Josep, pagès		
	Escola		
	Fa Antoni		
	GILI FERRER, Isabel, vídua		
	MALLOL, Anton, calderer	Vda. MALLOL, Antoni	
	PONS, Martí, pagès		
	SERRAT, Ignasi, pagès		
	TRULLOLS, Gaspar, pagès		

CONCLUSIONS

Des del punt de vista teòric el Mercadal és un projecte peoner i modèlic com a eina de creixement d'una població. Pel que fa l'execució, tot i les variades vicissituds, arriba a un bon resultat vuitanta anys després.

Aquest projecte del Mercadal forma part d'una sèrie d'actuacions a Agramunt que mostren una idea de modernitzar la ciutat i que no es dona en les poblacions veïnes. És per això que creiem important esbrinar més que hi havia al darrera d'aquestes actuacions, qui era al govern municipal. Cal veure si hi havia algun personatge filàntrop que promovia aquestes actuacions. La participació del mestre d'obra Tomés Bertran i dels arquitectes Miquel Cujú i Silvestre Pérez, secretari de l'acadèmia de San Fernando de Madrid, fa pensar en uns bons contactes amb Barcelona i Madrid; per això intuïm els lligams amb la Societat d'Amics de l'Urgell. Amb tot, el Mercadal forma part d'aquesta idea global de canvi de les estructures tradicionals per evolucionar cap a una nova cultura; de la raó, de la indústria i de millor benestar social.

El projecte es va convertir en una inversió per a la majoria d'Agramuntins, ja que el 1850, passats quaranta i escaig anys gairebé totes les parcel·les van canviar de propietari. Els canvis possiblement s'apunten arran dels successos d'aquests anys: la guerra del francès, les Corts de Cadis, l'anul·lació de la constitució i el retorn de l'absolutisme. Les lluites polítiques entre diferents bàndols no cessaren. És a dir, que el Mercadal representa molts dels projectes del segle XIX. Projectes que es van iniciar amb una forta empenta i que es van retardar, igual com va passar amb el canal d'Urgell. Quan es diu que durant el segle XIX no va haver-hi una veritable revolució industrial, ja s'aprecien totes les seves conseqüències. Aquest endarreriment industrial, que a la nostra comarca gairebé no va arribar, va afectar totes les altres activitats. Quan Madoz al voltant de mitjans segle XIX parla de les comunicacions de Barcelona a Tremp i de Lleida a la Seu d'Urgell, diu que estan en "*un lastimoso estado*", quan havien estat arreglades i havien d'ésser una peça clau per al comerç. Per això encara té més mèrit aquesta plaça com una obra representativa d'una època, en què va haver-hi més idees que realitzacions, i que, malgrat tot, destaca pel seu bon acabat.

APÈNDIX DOCUMENTAL. A.H.C. de Balaguer. Fons Notarial.

Registre 219. Compra de d'Antoni Fa de la parcel·la núm. 40

Situació actual, carrer dels Comtes d'Urgell

»En nom de Deu Nostre Senyor sia a tots notori: Com lo senyor Bartomeu Anyés, Pagès de la present vila de Agramunt bisbat d'Urgell i Regidor en ordre quart de la present del magnífic ajuntament de la mateixa vila, en nom i com a comisionat [...] per las infrascritas cosas pel dit Mag. Ajuntament, i Junta municipal de propis i arbitris [...] segons que la dita comissió i elecció consta plenament i amb resolució [...] celebrada lo dia 17 de maig del corrent any, continuada en lo llibre o registre corrent, que existeix en la secretaria de la Casa Comunal a càrrec de mi lo inscrit Notari i secretari. De que dona fe; en dir nom:

»A l'efecte de donar compliment de la Real resolució del supremo Consell de Castella relativa a la venda del Mercadal i altres patis comunals i immediats a la present vila, a l'aplicació dels seus productes per estudis, canisseria, presó, conforme tot s'evidencia en lo Reial Decret comunicat a aquest Ajuntament i Junta pel molt il·lustrissim Intendent del Principat de Catalunya, que literalment és en tots els seus punts com se segueix. De acuerdo del Real Consejo, con fecha de ocho del corriente mes se me ha comunicado la orden de tenor siguiente= Se ha vuelto a ver en el Consejo el expediente de la Villa de Agramunt sobre construcción de Casa escuela, carcel, habitación para el carcelero y canicería, con los planos Formados últimamente por el arquitecto Don Silvestre Perez vicesecretario de la Real Academia de San Fernando bajo la misma regulación hecha anteriormente en los que se formó Miguel Cujú de nueve mil quinientas ochenta y seis libras trece sueldos y diez dineros proponiendo para satisfacer su coste la venta de unos terrenos tasados en seis mil ciento y cinco libras como unico medio para costear dichas obras no alcanzando a ello los obrantes de Propios y teniendo presente lo que V. S. informó en diez i seis de agosto del año pasado. y el señor fiscal ha expuesto ahora enterado de todo, Por decreto de quatro de ester mes se ha servido conceder a la Justicia y Junta de Propio de dicha villa de Agramunt la Facultad necesaria para que pueda proceder a la venta sin carga de censo emfiteutico de los citados terrenos valdios a publica subasta sobre el precio de 6.105 l. de su última tasa rematándose en el mejor postor a metálico otorgándole a su favor su correspon-

diente escritura, el caudal sobrante de sus propios y el que resultase en los años sucesivos, si no alcanzaren las dos referidas partidas para que pueda proceder a la construcción de los enunciados edificios con arreglo a los anunciados planos aprobados por la Real Academia de San Fernando que por su disposición formó el socio vicesecretario de ella que remito a V.S. por medio de D. Felipe Ortega Gijon apoderado de la villa ..para que arreglándose a ello, se ejecuten dichas obras por administración, con intervención de los Capitulares de Ayuntamiento y junta para para velar por la seguridad y firmeza de las obras y bondad de los materiales, procediendo con la debida jurisprudencia en la distribución de la 9.586 l. 19 s. 10 d. de tasa de la que no se excederán con presupuesto alguno: procediendo además con la formalidad que corresponda para su abono en las cuentas de propios

»Barcelona, 17 de agosto de 1804.

»Don Blas de Aranza al Ayuntamiento y Junta de propios de la Villa de Agramunt, corregimiento de Cervera. Per tant i amb l'arreglo als plans que amb la major cura se han de formar i deure construir en el terreny fora del Mercadal: de manera lliure i espontània voluntat en lo relatat nom [...] venc a Martí Ripoll, pagès de la vila d'Agramunt: aquell pati n. 40 situat [...] i prop de Francesc Valls, dit lo barri nou, d'extensió 48 pams d'ample, 62 pams de llarg Afronta a sol amb la carretera migdia també amb la carretera, ponent amb la sequia que dona l'aigua al cacau i a tremuntana amb la peça dita barri nou. La qual venta fa en dit nom amb los pactes i condicions que continuen en la tabla que es el que segueix:

»Qualsevol que pretengui comprar aquest pati per edificar una casa, un corral propi del comú situada sobre lo baixador de la bassa del molí [...] se ven amb lo permís del Real Consell amb publica subhasta al major postor, cubrint al menys el preu el preu que està estimat i amb els pactes següents

»1. Sapiga el comprador que lo sobre mencionat pati te l'extensió que es manifesta en lo estar que acompanya i es ven solament per aquella extensió (per això si algú vol comprar mes d'un pati se li vendran) i a pública subhasta, no baixant del preu de l'estima que se l'ha donat.

»2. Item sapiga el comprador que li serà lliure i facultatiu edificar en dit pati casa o corral sense altra restricció que si edifica casa haurà de tenir al menys quoranta pams d'alt.

»3. [...] que quan voldrà fer los fonaments en dit pati deurà avisar al mag. Ajuntament per assenyalar lobpati comprat i no podrà apartar-se del que se li asenyali a tenor de l'expressat en la tabla.

»4. que el preu el deurà pagar amb moneda metàl.lica amb tres iguals pagues. la una el dia de la firma de l'acte, , l'altra al cap de quatre mesos i l'altra al cap de vuit mesos

»5. que si es forastes deurà pagar a l'arrendatari el dret d'imposició dos diners per lliura de la quantitat lliurada.

»6. haurà de pagar (en blanc) lliures i servirà dita quantitat per pagar al secretari de l'ajuntament el treball de l'escriptura de venda, arreglo i formació de la present tabla, formació de planols i asenyalat los patis, que haurà d'entregar al comissinat de l'Ajuntament el dia de firma de l'acte.

»Agramunt 18 d'octubre de 1804

»Josep Anton Astor i Sevina, Notari i secretari »

»I aixi amb dits pactes i no sense ells fa en dit nom aquesta venda estraent en lo mateix nom lo dir pati de terreno de ma y poder de dita universitat de esta vila i oposant-lo en la de dit comprador i dels seus. Prometent en lo mateix nom al dir comprador entregant-li la possessió real i corporal o quasi de la casa venuda dona-li també facultat de que la propia autoritat se la pugui prendre per a vendre i retenir amb la clausula de constituït i precari, cedent-li en dit nom tots los drets i accions que en las previstes coses a la mateixa universitat i comu de esta vila competeixen i i competeix pagar porque viar dells enjudici i fora dell com millor li convinga constituïnt-lo en dit nom per dir efecte Señor i Prohom com en casa pròpia. Lo preu de esta venda és cent deu lliures moneda ... liquidat per la vila pagadora amb el modo forma i plaços sobre la tabla [...]

»I presern lo dit Magí Ripoll pages de la vila d'Agramunt comprador accepto la present venda al meu favor pel Mag. Ajuntament i Junta d'aquesta vila per lo preu, amb el pactes i condicions, modo i forma expressats ... prometo complir i executar sense vacilació ni excusa alguna amb o acostumat salri de Pro.. i amb estitució i esmena de tots danys i gastos I per atndrem a complir totes les referides coses m'obligo tots i tengles bens meus, mobles i immobles haguts i per haver i també la meva persona com a deutes fiscas

i reials. Renunciant a tota i qualsevol dret i llei que valer ajudar-me pugués i a la llei que prohibeix la general renunciació i per pacte renunció també a mom propi FOc? sometent-me a la foc juriscicció i examen del M. corregidor de Cervera, tinent corregidor d'Agramunt i altre qualsevol jutge i superior secular amb facultat de variar de Judici Testimonis. Anton Gelabert, campaner; i anton Fa, pagès; de dita vila. jo certifico conèixer al dir contraent del qual dir comosionat de propia ma firma i per dit Martí Ripoll que al no saber escriure i de son consentiment i en sa presència ha firmat dir Anton Gelabert testimoni.

»Bartomeu Anyes, regidor

»Registre 15. Compra de Josep Viladot del pati n. 18 de la Plaça del Mercadal.»

Taba

«1. Que sàpiga el comprador que en los dits patis deurà edificar-se casa o cases i les façanes deuran ser acurades com es demostra en el plànol que està format per lo mg. Ajuntament, debent construir els acrs i pilars de pedra picada, fer el balcó del primer pis de ferro i la sola de pedra, el balcó sortirà en fora 3 pams d'ample i 12 de llarg almenys, el balcó del segon pis bastarà que sigui finestra balconera de fusta a voluntat del comprador.

»2. Deurà erificar-se tot l'exterior de la casa blanquejada del front i coberta dins el termini de sis anys que comença a correr el primer dia del mes de genr de 1805, i si dins el temps no està edificada, deurà pagar al Comú per cada any que tardarala quantitat de 15 ll. fins que hagi complert dit pacte.

»3. idem punt 3 del contracte anterior.

»4. Deurà alçar els arcs i pilars de la caa fins a 4 pams més del que està assenyalat en els plànols si l'ajuntament ho troba convenient per la igualtat de les cases i la millora exterior..

»5. tota la terra i pedriscall sobrant es portarà on determini l'ajuntament fins a la distància de 800 passes i només.

»6. idem punt 4.

»7. idem 5 si el comprador es foraster deurà pagar a l'arrendataride la Imposició dos diners per lliurea de la quantitat pagada.

»8. idem punt 6.»

(Aquest punts són iguals per a tota la plaça a excepció dels patis 30 i 31, on s'afegeix el punt n. 9 ja que hi passa la sèquia molinal. És el el registre n. 18 de Mariano gasset)

«9. El pati n. 31 es veu fins a la paret de la Capella dels Dolors amb la part que deurà deixar 7 pams d'ample des de dita part fins la casa a edificar i es reserva a lo Comú la tercera part de l'exempció de dits quatre pams a la paret de darrera la Capella que caurà al darrera de la casa dels estudis i el comprador podrà servir el restant edificant una volta sobre la sèquia, però sense poder edificar res sobre la volta menys una paret exterior d'alt fins el primer pis de la cas que clourà dit pati setze pams, debent ser lo plànol Pis a l'igual del Pont que travessa la sèquia, a poca diferència [...].»

Condicions del contracte per l'obra que s'ha de construir a expenses del comú per la casa dels estudis

«1. Serà a compte de l'assentista fer totes les parets i trebols de la casa dels estudis arreglada amb lo planol i perfil que per aquest fi s'ha transformat i deixat totes les obertures quedant desmarcades en aquells i a més de fer fins al primer trebol quatre finestres mes de les que van fer "yalades en dit planol i perfil igual a esta una finestra mes des del segon trebol a la teulada una finestra balconera i finestra regular las que deurà construir en los llocs on li assenyali l'Ajuntament.

»2. Que està en l'obligació d'orir fonaments fins a la pedra viva o tapàs fort a excepció de la paret mitjana que vindrà a la sèquia que està la fundarà a la solera de la sèquia o mes si es necessari fins al ferm.

»3. [...] ha de fer les parets del costat de la sèquia fins a l'arrencar la volta de pedra desbastada a punta d'escoda i la del costat que vindrà lo mig de la casa, la pujarà d'un pam i mig mes de doble fins l'arrencament de la volta per ser segura i a l'altra paret la deurà fer de tres pams d'arrencada al ferm, de manera que la sèquia quedi amb la mateixa amplada i alçada. Igualment deurà del seu compte i obligació fer una volta de bona pedra i argamassa per tota la llargada de la casa sobre dita sèquia i que aquesta volta tingui dos pams i mig de rosca ben treballada a ús i pràctica d'un bon oficial.

»4. [...] ha de fer les cantonades de pedra picada i buixardada i que aquestes tinguin almenys 4 p. de llarg i 2 de testa. igualment deurà fer la portalada de pedra picada amb tallantó de dent de la manera i forma que mostra el perfil que l'entregarà l'Ajuntament.

»5. [...] formarà el rafec de la teulada de tres filades de rajola i una teula tot ben treballat [...].

»6. [...] fer los enbigats conforme va demostrar el perfil i cobrir la teulada amb la llata i canal i arrencar totes les .. i barbicanas amb ges i argamassa.

»7. [...] fer la parets de dita obra, formar els embigats dels trebols en l'alçada que mani l'Ajuntament.

»8. [...] és del seu compte la sorra portada de les plantes de Sió, com també la calç.

»9. [...] els demés materials els portarà l'Ajuntament a peu d'obra.

»10. Els senyors de l'Ajuntament sempre que vulguin podran fer totes les visites, nombrant un mestre per capataç i si troba algun defecte deurà esmerar-lo l'assentista i pagar totes les despeses i si no se'n troba pagarà al caprataç l'Ajuntament.

»11. Si l'Ajuntament troba fer alguna variació per comoditat, firmesa o formosura, no podrà negar-s'hi l'assentista, augmentant el preu del que s'estimarà dos expedients elegits un per a cada part.

»12. Haurà de desfer el portal dir del Merigo i Muralla per poder principiari la cantonada al pas del carrer amb lo modo i forma que esta cantonada dels Dolors deixant cada costat de portal so es lo del carrer del Buet igual a esta casa i ben deixat i lo dels estudis conforme la cantonada de l'església dels Dolors. Igualment haurà de repicar la paret de dita murallla per la part exterior i ben rejuntar [...] per la paret interior fins al pis dels estudis, i al mateix temps aplanar aquesta i deixar-lo a punt d'enrajolar treient tota la terra i portar-la on mani l'Ajuntament., no debent distar mes de 400 p.

»13. [...] fer de pedra picada totes les obertures exteriors de dita obra deixant una faixa d'un pam i mig d'ample i mig quart de volada

»14. Que deurà acabar dites parets i trebols per tot l'any 1805 i en cas de no haver-ho acabat ho manarà fer a ses costes l'Ajuntament com sia per culpa de l'assentista.

»15. lo preu de dita obra se li pagarà per l'ajuntament amb 6 pagues iguals, així com anirà fent l'obra a proporció del que s'executi, debent entendre que haurà d'avançar la sisena part de dita obra i l'última paga no se li donarà que no estigui judicada l'obra i rebedora....

»16. En cas de falsificar l'obra i no fer l'obra com s'especifica, deurà pagar al Comú tots els danys i perjudicis ocasionats.

»17. En el present preu fet no se compren fer l'escala de la casa, envans i divisions interiors.

»18. [...] que totes les parets deuran tenir la doblada que s'assenyala en el plànol i les obertures la mateixa grandària

»19. Deurà firma escriptura d'obligació i fiança, quedant a compte del Comú [...].»

- 1 Per la realització d'aquest estudi he de manifestar el suport que he rebut de Carlos Sambricio, per interès que em va mostrar i la bibliografia que va trametre; dels Agramuntins Jaume Cots, i Josep M. Planes; de l'Ajuntament d'Agramunt, en especial a Pere Mora; de Dolors Montagut de l'A.H.C. de Cervera; a Miquel Angel Farré de L'A.H.C. de Tàrraga, de Joan Farré de l'A.H.C. de Balaguer, de la biblioteca del col·legi d'arquitectes per la reproducció d'un plànol.
- 2 MORA Josep, "La plaça Mercadal d'Agramunt: Aproximació a una plaça vuitcentista exemplar", *Urtx* 6, pp. 141-153, Tàrraga 1994.
- 3 Segons SAMBRICIO Carlos, Silvestre Pérez, Colegio de Arquitectos de San Sebastián 1975. En la seva biografia consta que va realitzar el 1790 des de Roma junt amb Evaristo del Castillo un projecte per a la Seu de Lleida. I el 1805 cita l'Ajuntament d'Agramunt. Tot i que l'ajuntament s'estava acabant de reformar, ens inclinem més que es refereix al projecte del Mercadal, encarregat per l'ajuntament, que al de la reforma de l'ajuntament que havia començat al voltant de 1761 –segons la llinda que hi ha a l'Ajuntament– i que va tardar a finalitzar.
- 4 LARUMBE Martín María, Justo Antonio de Olaguibel, Diputación General de Navarra, Vitoria 1981, pp. 138-143.
- 5 La sèquia venia del riu Sió, d'una peixera més amunt de Puigverd. A l'arribada a Agramunt, el traçat anava pel darrere del raval de Puigvert, travessava el carrer Estudis Nous, tombava a la dreta per passar per sota les cases del costat oest del Mercadal. L'obra va començar a la casa dels estudis, avui cal Galceran, fins al Casal, on hi havia la bassa. En el plànol parcel·lari actual encara s'hi aprecia. Per a més informació vegeu, PONS, Lluís, *Notícia d'Agramunt*, op. cit., pp 67-8.
- 6 Soler (1731-1794) va ser una de les figures més importants de Catalunya i representa l'esperit de modernització del seu temps. Gràcies a una completa biblioteca, va saber entroncar amb el nou llenguatge classicista de l'acadèmia. Era hàbil i pràctic, amb bons coneixements de matemàtiques, arquitectura civil, militar i hidràulica. L'obra que li va valer més reconeixement fou l'ampliació de la Llotja de Barcelona. També va treballar amb enginyers militars en els pavellons de la caserna d'Igualada, un pont sobre en riu Noguera a Tremp, el canal de Reus a Salou i part de la carretera de Barcelona a Madrid. Va intervenir en el canal d'Urgell durant els anys 1784-89. Posteriorment també hi va participar el seu fill Tomàs Soler i Ferrer, arquitecte de la Llotja, lloc on està situada la Junta de Comerç, que promocionava el canal i posteriorment hi va intervenir el nou director de la Llotja, Antoni Celles. Per a més informació vegeu MONTANER i MARTORELL, Josep M., *La modernització de l'utilitatge mental de l'arquitectura a Catalunya (1714-1859)*, Institut d'estudis Catalans, Barcelona 1990.
- 7 El batlle i els regidors de Bellvís van exposar al capità general que per la gran sequera que van tenir durant aquests set anys a l'Urgell, no va ser possible cobrar al Comú dels seus moradors el blat que sel's va entregar per a sembrar. Extret de CARRERA Pujal, Jaime, *Historia política y económica de Cataluña, S. XVI-XVIII*, Ed. Bosch, Barcelona 1947, tom IV, p. 8.
- 8 La informació és de l'A.H.C. de Tàrraga, secció Associacions, "Real Sociedad Económica de Amigos del País de la Villa de Tàrraga", lligall 22. Consten els socis que formen la societat en les actes de la segona junta general que van celebrar el 26 de octubre de 1778. També és interessant el treball de LLUCH, Ernest, "La Sociedad Económica de amigos del país de Tàrraga", separata de *Ilerda*, I.E.I., Lleida 1971.
- 9 *Plan de los Canales proyectados de Riego y Navegación de Urgel que de Real Orden levantó el difunto don Juan Soler y Faneca a solicitud y expensas de la Real Junta de Gobierno del Comercio de Catalunya*. Impremta de Agustí Roca, Barcelona 1816. La publicació conté cinc parts que explica la justificació del canal, el memorial d'utilitats més notables, el memorial de dificultats i dubtes, l'informe de la Reial Junta de Govern, amb seu a la Llotja, i un plànol de la situació que reproduïm en aquest treball.
- 10 op. cit. Memorial de dificultats i dubtes, punt 14 i final. El mot «cultura» equival a cultiu; aquesta simbiosi entre el cultiu de la terra i el cultiu del coneixement, apropa l'home, en els seus orígens a la natura com a font de coneixement. La il·lustració ho redescobreix i altres moviments com la renaixença ho continuaran.
- 11 El segon canal passava per Miralpeix, Collfred, Artesa de Segre, Rubió, Balaguer, Vilanova de la Barca i cap a Lleida. Entre el dos canals eren previstes connexions o subcanals per regar més superfície de conreu.
- 12 Extret de PONS i Serra Lluís, *Notícia d'Agramunt*, Col. Viles i Ciutats n. 5, Lleida 1990, pàg. 150. i també CIVIT, Joan, a "Vivencias rurales", en C.A.G., Guissona, juny de 1985.
- 13 Pons i Serra Lluís, "L'estructura urbana d'agramunt l'any 1850", *URTX* n. 2, Tàrraga 1990, pp. 164-172.